

Ütopyalarda Mekân Tahayyülleri: Utopia'nın Mekânı*

Arzu MALTAŞ EROL¹, Kemal GÖRMEZ²

¹ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Karaman

² Gazi Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara

Özet

İnsanların sonsuz istekleri, her zaman elde ettiklerinden daha fazlasını arzulamaları ve en önemlisi de yaşadıkları dönemin olumsuz koşullarından kurtulmak için alternatifler aramaları nedeniyle ütopyalara sığınmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece insanlık elde ettiklerinden daha fazlasına kavuşmuş, günün olumsuz şartlarına çözüm bulmuş ve asgari yaşam koşullarını iyileştirmiştir. Bu iyileşmenin gerçekleşmesi için kimi zaman insanlar baştan yaratılmış; kimi zaman toplumsal düzen tamamen değiştirilmiş; kimi zamansa mekânlar farklı biçimlerde ele alınarak yepyeni bir sistem kurulmuştur. Ancak unutmamak gerekir ki gündelik yaşamın dışavurumlarının bir başka boyutunu oluşturan ütopyalar oluşturulurken, ne değiştirilmek istenirse istensin onlar her zaman bir mekânda vuku bulmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada ütopyaların mekânla olan ilişkisi, ütopya ve mekânın kavramsal çerçevesinin çizilmesiyle ortaya konmuştur. Bu teorik bilgiler ışığında ise ütopyanın kavramsallaştırılmasını sağlayan Sir Thomas More'un Utopia adlı eserinden hareketle mekân okuması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *ütopya, mekân, Thomas More, Utopia*

Space Imaginations in Utopias: Utopia's Space

Abstract

People's infinite wishes and desires for what they do not have and most importantly their search for alternatives in order to get rid of the negative conditions of the period that they are living in lead them to pursue utopias. In this way, people get more than they have, they find solutions for today's problems and they improve minimum living conditions. For this improvement, sometimes people are created over again or social order is changed or places are considered to be somewhere else and thus the new system is founded. But we must not forget that when forming utopias which are a different dimension of daily life's expression, no matter what, they always grow up in one space. Thereby, in this study the relationship between utopias and spaces is presented by drawing their conceptual framework. In the light of this theoretical knowledge and with reference to Sir Thomas More's Utopia, space study is carried out.

Key Words: *utopia, space, Thomas More, Utopia*

* Bu makale Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı'nda, Prof. Dr. Kemal Görmez danışmanlığında yürütülmekte olan "Klasik ve Modern Ütopyalarda Mekân Tasavvurları" adlı Yüksek Lisans Tezi'nden üretilmiştir.

1. Giriş

Yazıldıkları dönemin toplumsal, siyasal ve iktisadi düzenlerinden etkilenecek, var olanlar karşısında yeni ve mükemmel bir sistem önerisi getiren ütopyalar, kimi zaman günün koşullarına alternatifler sunarken kimi zaman da bir uyarı niteliği taşımaktadır. Geleceğe dair mükemmellik arayışı sunan ütopyalar, günün koşullarından etkilenecek ortaya çıktığından salt hayali ürünler değil, gerçeklerin dışavurumu olarak da kabul edilebilir.

Var olanın eksikliklerini vurgulayarak tasarlanan mükemmel yok ülkeler, derin düşsel zenginlikleri ve barındırdıkları arzularla, belli bir mekânda ortaya çıkmakta; tasarlanırken dönemin en çok hangi yönünden rahatsızlık duyuluyorsa o değiştirilmeye çalışılmaktadır. Bu, kimi zaman toplumsal yapı olurken, kimi zaman siyasi yapı, kimi zamansa mimari olur ki; bu şikâyet edilen noktalar insanların hayal güçleri ile paralel olarak arttırılabilmektedir. Fakat hangisi değiştirilirse değiştirilsin mekânsal değişim her zaman söz konusu olmaktadır. Bazen var olan mekânlar

üzerinde değişiklik yapılırken bazen yepyeni bir mekân üretilmektedir. Böylece bu düşsel tasarımlar, mekânlar aracılığıyla somutlaştırılmakta ve daha gerçekçi kılınmaktadır. Diğer bir deyişle, tasarlanan mekânlar fiili mekânlara dönüşmektedir.

Mekân coğrafyadan mimariye, sosyolojiden felsefeye, sanattan psikolojiye kadar çok geniş bir akademik yelpazede yer aldığından tanımlanması oldukça zor bir kavramdır. Üstelik ütopya gibi soyut bir kavramın somutlaştırılmasına yardımcı olma görevini üstlendiğinde mekânı kavramsallaştırmak daha da güçleşmektedir. Ancak mekânı, sınırları belli olan ve fiziksel alandan çok daha fazlası olarak görmek, yani mekânı toplumsal bir ürün olarak, gündelik pratiklerin somutlaştırdığı her şey, her yer ve her yerde olarak görmek daha geniş bir bakış açısı kazandırmaktadır. Dolayısıyla ütopyaların mekân için, hayal gücüyle kavranan ve bu kavrayışın mekânsal pratiklerle gerçeğe dönüştüğü alanlardır demek yanlış olmayacaktır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Ütopya Kavramı

İlk kez 1516 yılında Thomas More tarafından aynı isimli eserde kullanılan ütopya kavramı (Kumar, 2005: 9), yok anlamına gelen “ou” ön eki ile yer anlamına gelen “topos” sözcüğünün birleştirilmesiyle oluşan “ou-topos”, olmayan yer anlamına gelmektedir (Riot-Sarcey, Bouchet and Picon, 2003: 256). Ou-topos yani olmayan yer, şimdiye kadar hiçbir yerde olmayan değil, yeryüzünde hiçbir zaman var olamayacak cennet düşleridir (Cioran, 1999: 81). Ayrıca “ou-topos”un ön eki olan “ou”nun, Yunanca’da iyi anlamına gelen “eu” ön ekini çağrıştırması nedeniyle, bu yeni ön ekle, ou-topos, eu-topos olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Eu-topos olarak kullanıldığında ise ütopya sözcüğü bu defa, iyi yer anlamına gelmiştir (Ağaoğulları ve Köker, 2008: 236-237). Dolayısıyla ilk kez More’un ortaya koyduğu utopia kavramı takılarla bir tür cinas oluşturularak (Bezel, 1984: 8), hem bulunmayan yer hem de iyi yer anlamlarında kullanılmıştır (Riot-Sarcey, Bouchet and Picon, 2003: 256).

Kumar’a göre (2005: 9) ütopya, mümkün olmayan fakat insanın bulunmak için heves ettiği bir dünya anlamına gelmektedir. Ütopya, hem umudu şahlandıran yeni bir kavramdır; hem de cennet kadar huzur veren eski bir öyküdür. Esasında ütopyalar, icatçı insanlığın egemen sisteme verdiği bir tür yanıttır; çünkü ne zaman olumsuz bir durum söz konusu olsa insanlar bu çözümsüzlük dönemlerinde ütopyalara başvurmaktadır (Havemann, 2005: 8). Frye’a göre ise ütopya, aksayan devlet sistemine karşı sunulan başarılı bir taslaktır (Frye, 1971).

Nail Bezel (1984: 7) ütopya’yı düşte ve düşüncede kurulmuş eşitlikçi, doğru, mutlu ve güzel bir toplum düzeni olarak tanımlamaktadır. Felsefe Sözlüğü’nde ütopya, “gerçekle ilgisi olmayan siyasal ve toplumsal düzen tasarımı, ülküsel yaşam düzeni ve gerçekleşmesi imkânsız görünen tasarımlardır” şeklinde ifade edilmektedir (Timuçin, 1994: 244). Sosyoloji Sözlüğü’nde ise “kusursuz bir toplumu ya da ideal bir devleti ifade eden hayali bir kurgu” (Marshall, 1999: 780) tanımı yer almaktadır. Tanımları çoğaltmak mümkün olsa da yapılan tanımların biçim, içerik ve işlev boyutlarında ortak özellikler gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Akkoyunlu Ertan, 2003). Buradan hareketle ütopyaları en genel haliyle var olmayan ve hatta var olamayacak, erişilemeyecek olana özlemi dile getiren; tüm sorunların çözüldüğü, her ayrıntının hesaplandığı, yaşanan döneme göre değişkenlik gösteren ve dönemin sorunlarını bir yandan eleştirirken öte yandan çözüm üreten manifestolar olarak tanımlamak mümkündür. Dolayısıyla ütopyaları salt hayali; basit hayallerden saymak oldukça yanıltıcıdır; çünkü ütopyalar her zaman bir yüzünü gerçeğe çevirmektedir (Kumar, 2005: 12). Zira dönemden döneme değişkenlik göstermesi de bundandır.

Thomas More, Utopia isimli eseriyle hem ütopyanın tür haline gelmesini sağlamış, hem de ütopyanın kavramsallaştırılmasını gerçekleştirmiş de ilk ütopya yazarı değildir. Daha iyi bir yaşamı tasavvur eden ve yazının bulunuşundan önceki sözlü geleneğe dayanan ütopyaların da varlığından söz etmek mümkündür. Yazının ilk bulunduğu andan itibaren de daha iyi bir toplumsal düzen kurgusunu konu edinen ütopyaların kaleme alındığı bilinmekte; bunlar da Altın Çağ miti yahut Eden’in dünyevi cenneti olarak kabul edilmektedir (Claeys ve Sargent, 1999: 6). Dolayısıyla pek çoklarıncı ütopyaların milâdı olarak kabul edilen Platon’un Devlet’i de bu türün ilk yazını değildir.

Ütopyalar, ne zaman sıkıntılı bir dönemden geçilse; kaos ortamı olsa ilk zamanlardan günümüze değin farklı şiddetlerde de olsa her daim var olmuştur. Örneğin M.Ö. 2000 yılında Sümerler’in Gılgamış Destanı’nda (Cuddon, 1999: 957), yine 4000 yıl önce Mısır’da daha adil ve mükemmel bir toplumu tasvir eden efsanelere rastlanmaktadır (Usta, 2005: 7). Ancak daha iyi bir toplum tahayyülü sunan ve Altın Çağ mitinin en önemli örneklerinden biri Hesiod’dur (M.Ö. 8. yüzyıl) (Claeys ve Sargent, 1999: 7). Bu Altın Çağ tasviri;

“Olympos’ta oturan ölümsüzler yarattı

Ölümlü insanları ilk soyunu, altından.

O zamanlar Kronos’un gökleri tuttuğu zamanlardı;

Tanrılar gibi yaşıyordu insanlar

Kaygısız, rahat, acısız, dertsiz.

Belalı ihtiyarlık çökmüyordu üstlerine,

Kolları bacakları her zaman dipdiri

Sevinip coşuyorlardı gamsız şölenlerde,

Tatlı uykulara dalar gibi öliyorlardı.

Dünyanın varı yoğu onlarındı,

Toprak kendiliğinden bereket saçıyordu.

Sayısız nimetler ortasında rahat, memnun

Yaşayıp gidiyordu insanoğulları tarlalarında”
(Hesiodos, 1977: 146).

İlk çağa gelindiğinde dönemin hoşnutsuzluklarını ve yaşanan sorunlarını Platon, Devlet adlı eserinde somutlaştırmıştır. Ancak Devlet, Kumar’a göre (2005: 66) tam bir ütopya değildir; en fazla ideal bir devletin ilkelerinin betimlenmesidir. Ütopyaların geçmişi çok eskilere dayansa da, ütopya yazınının moderniteyle birlikte ortaya çıktığı; Rönesans ve Reform’dan beslendiği kabul edilmektedir (Kumar, 2005: 83). Tam da bu dönem, Sir Thomas More’un 1516’da Utopia adlı eserini ortaya koyduğu dönemdir. Ütopya türünün Altın Çağ kabul edilen 16. yüzyıl “tüm Avrupa’yı etkileyen Rönesans, Hümanizm ve Reformasyon, Batı dünyasının ilk Sosyalisti olan Sir Thomas More’un kişiliğini de yoğurmuştur” (Urgan, 1984: 9). Dolayısıyla ütopyaların yazıldıkları dönemin dışavurumları olmaları da yazarlarının dönemlerinden etkilenecek bu kurguları kaleme almasında aranmalıdır.

2.2. Mekân Kavramı

Mekân, her ne kadar günümüzde sıkça tartışılrsa da, insanlık tarihinden çok daha eski bir kavramdır. Mekânın insanlık tarihiyle birlikte değişimi ele alındığında öncelikle korunma ardından ise sığınma ve barınma gibi temel ihtiyaçları karşılayan ve tamamen fiziksel anlama tekabül eden bir kavram olarak kullanıldığı görülmektedir. Keza uzun yıllar salt fiziksel anlamla ifade edilen mekân, esasında ontolojik ve toplumsal bir kategoridir.

Arapça kevn yani varolma sözcüğünden türeyen mekân (Hançerlioğlu, 2005: 117), en genel haliyle “var olanların içinde yer aldığı, tüm sınırlı büyüklükleri içine alan uçsuz bucaksız büyüklük. Sınırsız ortam, sınırsız büyük kap ya da hazne. Üç boyutlu, yani eni, boyu ve derinliği olan hacim.

Yer kaplamadır” (Cevizci, 2003: 261-262). Dolayısıyla köken itibariyle mekân, varlığın herhangi bir formda var olduğu yerdir (Özpinar, 2014: 7). Ancak geniş bir yelpazede ele alınan mekân, pek çok kişi tarafından tanımlansa da, anlaşılması güç bir kavramdır. Bu zorluk mekânın bir yandan farklı disiplinlere konu olmasından, bir yandan tarihsel süreçte geçirdiği anlamsal farklılaşmalardan, öte yandan ise ussal ve ontolojik bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır.

Genellikle “oturulan yer” anlamıyla kullanılan mekân aynı zamanda “bulunulan çevre, ortam, yaşanan dünya ve kâinat” anlamlarını da içermektedir (Göka, 1998: 7). Mekân, insanların tüm eylemlerini gerçekleştirdiği; kullanıcıların ihtiyaçlarının karşılandığı, insanları konumlandıran, biçimlendiren ve onlar tarafından biçimlenen bir boşundur. Dolayısıyla mekân, kullanıcıya sahip olmadan sadece fiziksel bir öge olmanın ötesine geçememekte; ancak kullanıcının o mekânı amacına uygun kullanması ile mekân haline dönüşmektedir (Melikeoğlu Eke ve Fitöz, 2014). Bu ilişki tam da Frederick Jameson’ın dediği gibi, “gündelik yaşamımızı, ruhsal deneyimlerimizi, kültürel dilimizi belirleyen zamansal kategoriler değil, mekânsal kategorilerdir” (Jameson’dan akt: Ayman, 2006) sözlerinde somutlaşmaktadır. Mekânı evrenin en temel taşlarından biri olarak gören Madi (2006: 149)’ye göre ise, mekânı olmayan bir evren düşünmek, insanlık tarihi için imkânsız bir durumdur; mutlaka bir mekâna ihtiyaç vardır.

Mekân, “İngilizce’deki space sözcüğünün karşılığı olan ve Türkçe metinlerde zaman zaman uzam ve uzay olarak kullanılan her iki kavramı da kapsayan anlamda da kullanılmaktadır (Akbal Süalp, 2004: 89).¹ Kentbilim terimleri sözlüğünde uzam kavramı, “insanı çevreden bir ölçüde ayıran ve içinde yaşam etkinliklerini ve eylemlerini sürdürmesine elverişli, toprak, hava ve sudan oluşan çevre” (Keleş, 1998: 128) iken, uzay ise maddenin genel varlık biçimi olarak tanımlanmakta; dolayısıyla da ne uzay dışında madde ne de madde dışında uzayın varlığını devam ettirebileceğinin altını çizilmektedir (Hançerlioğlu, 1973: 330-331).

Zieleniec’e göre mekân, hemen şu anda, gündelik hayatımızda var olan çatışmaları ve anlaşmaları içermektedir (2007: ix). Mekân, “toplumsal ilişkilerin yaşandığı genel ortamı karşılayan; yeryüzü, beşeri coğrafya, sokaklar, kent altyapısı, muhit, mahalle ayrımları; gündelik yaşamın, gündelik deneyimlerin oluşturduğu tabaka; mimari ve ekolojik bir ortam” (Akbal Süalp, 2004: 91) olarak tanımlanan hem fiziksel hem de ussal niteliklere sahip bir kavramdır.

Lefebvre, *The Production of Space* (Mekânın Üretimi) adlı eserinde mekânı siyasal bir ürün olarak ele almaktadır (Hess, 2014: 15). Lefebvre’ye göre mekânın üretici güçlerle ve tarihle yakın ilişkisi vardır. Çünkü (toplumsal) mekân, üretim tarzına hem bir sonuç hem de bir gerekçe olarak müdahale etse de, üretim tarzıyla birlikte dönüşmektedir. Dolayısıyla toplumlarla birlikte değiştiğinden mekânın bir tarihi vardır. Mekân konusunda üçlü bir ayrıma giden Lefebvre’ye göre bunlardan birincisi, “mekânsal pratikler”dir. Toplumun mekânsal pratikleri ise o toplumun kendi mekânını

yaratmaktadır. Mekânsal pratikler algılanan mekânlardır ve fiziksel bir varlığa sahiptirler. İkincisi “mekân temsilleri” ya da “tasarlanmış mekânlar”dır. Bu mekânlar; bilgilerin, planlamacıların, şehircilerin, teknokratların, sanatçıların mekânıdır. Yani bir toplumun içindeki egemen mekândır. Üçüncüsü ise, “temsil mekânları” yani “yaşanan mekânlar”dır. Bunlar; oturanların, kullananların o mekânı tarif edenlerin mekânıdır (Lefebvre, 2014: 24-69). Lefebvre’in (toplumsal) mekânından hareket edilecek olursa, “mekânın toplumsal inşasını anlamak, kendimizi kurma biçimlerimizi anlamak” (Schick, 2001: 114) demek olduğunu söylemek ise yanlış olmayacaktır.

Harvey de mekânı Lefebvre gibi toplumsal bir ürün olarak ele almakla birlikte ontolojik olmadığını iddia etmektedir. Ona göre toplumsal süreçler mekânsal olarak tezahür etmektedir. Mekân, insanı biçimlendiren ve onun tarafından biçimlenen toplumsal bir boyutu kapsayan bir alandır (Katznelson, 2009: 10-11). Harvey’ye göre mekânın doğası, sosyal araştırmalar için her zaman bir sır olarak kalmıştır. Ona göre, mekânın ne olduğu anlaşılır ve onu göstermenin yolları bulunursa, o zaman insan davranışları genel bir mekân kavramına oturacaktır. Bunların yanı sıra mekânın tek bir formu yoktur; mekân tek bir biçimde görülebildiği gibi birkaç biçimde de var olabilmektedir (Harvey, 2009: 18-19).

Mekânın tarihsel sürecinde üç temel anlayışın hâkim olduğunu ifade eden Cevizci’ye (2003: 1080) göre birinci yaklaşımda, mekân kap olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla içine bir şey yerleştirilene kadar boş bir kap olarak var olmaktadır. İkinci yaklaşım olan bağıntısız mekân görüşünde mekân, yalnızca birlikte var olan şeyler arasındaki dışsal bağıntıdır. Diğer bir deyişle şeyler var olduğu sürece mekân da onlarla var olmaktadır. Üçüncü yaklaşımda ise mekânı önceleyen birinci anlayışın ve şeyleri ön plana çıkaran ikinci görüşün senteziyle mekân ve şeylerin birbirini tamamladığı düşüncesi hâkimdir. Yakın bir tarihe kadar boş, mutlak ve a priori olarak algılanan mekân kavramı, Foucault’nun mekân çağı dediği 19. yüzyıl (1988:7) ve sonrasında toplumsal; yani mekân ve insanı bir arada ele alarak onları dışlamayan ve onlarla etkileşim içinde olan bir niteliğe sahiptir. Keza Urry’nin (1999: 97) altını çizdiği üzere mekânsal olan toplumsal olandan ayrılamaz. Çünkü mekân tek başına anlam ifade etmemekte; mekânsal ilişkilerin önemi nesnelere özel karakterine göre değişkenlik göstermektedir. Dolayısıyla yalın mekân yoktur, farklı türden mekânlar, mekânsal ilişkiler veya mekânsallaşmalar vardır. Nesneyi ve insanı dışlamayan aksine onu içeren bir mekân anlayışını Heidegger’den yola çıkarak anlamak mümkündür. Bir bardak su örneğinden hareket eden Heidegger, bardağın içindeki boşluğu değil, bardağı içerenin mekân olduğunun altını çizmektedir (akt: Bolak Hisarlıgil, 2008). Dolayısıyla mekân tek başına bir anlam ifade etmemekte, onu içerenler ve onunla etkileşimde olanlarla kavramsallaşmaktadır. Mekân konusunda önemli bir eser olan Mekânın Poetikası’nda Bachelard ise “bulduğum yerin mekânıyım ben” derken (1996: 155), mekânı sınırların oluşturduğu boşluk olarak değil, yaşanmışlıkların anlamı ile dolu olan bir mekân tasviri yapmaktadır (Bachelard, 1996: 135). Dolayısıyla bu çalışmada da mekân, ussal niteliği ön planda olarak varoluşsal bir kavram olarak ele alınmıştır. Mekân, canlıların tüm eylemlerinin gerçekleştiği, bu eylemler aracılığıyla somutlaşan, toplumsal bir kategoridir. Özel anlamda kentsel mekân olarak da kullanılan mekânı salt bu yönüyle ele almak da kısıtlayıcı bir yaklaşımdır. Çalışmanın

¹ Bu makale kapsamında da mekân kavramı uzam ve uzay terimlerini içerecek şekilde kullanılmıştır. Ancak gündelik hayatta daha çok mekân kavramı kullanıldığından (Akbal Süalp, 2004: 89) çalışma boyunca mekân kavramı tercih edilmiştir.

bundan sonraki bölümünü oluşturan More'un Utopia'sında mekân okuması yaparken hem kentsel olanı kapsayan hem de toplumsallığı göz ardı edilmeyen bir mekân yaklaşımıyla hareket edilmiştir.

3. Utopia'nın Mekânı

Thomas More'un Latince olarak kaleme aldığı Utopia adlı eseri (1516), dönemin İngiltere'sine bir başkaldırı niteliğindedir. Eserin önce ikinci ardından birinci bölümünü yazma sebebi, öncelikle düşlediği kusursuz düzene işaret etmek istemesinden kaynaklanır. Bu kusursuz yok ülkeyi anlattıktan sonra İngiltere başta olmak üzere Avrupa'nın yozlaşmış ve kaotik sistemine dikkat çekerek, kendi yaratmış olduğu düzenle karşılaştırma yapma imkânı sunar (Urgan, 2013: 155-157). Utopia'da genel olarak bir yandan Yunan, Roma ve ortaçağ yazın ve düşüncelerinin; More'un kendi döneminin hümanist anlayışının, öte yandan Amerika'nın keşfi ve bu yeni dünyada gözlenen ilkel ve mutlu toplumların izlerini görmek mümkündür (Bezel, 1984: 49).

Eser, More'un ölüm fermanını hazırlayan VIII. Henry ile başlar. Kralın Kastilya Prensi ile arasındaki husumeti çözmek için seyahate çıkarılan More, orada denizci Raphael Hytloday ile tanışır. Bilgiye, öğrenmeye oldukça hevesli olan More denizcinin gördüğü ve akıllıca düzenlenmiş olan toplumları anlatmasını ister (More, 2013: 7). Raphael bunun üzerine gördüğü mükemmel toplumu anlatır. Ona göre:

"Malın mülkün kişisel bir hak olduğu, her şeyin parayla ölçüldüğü bir yerde toplumsal adalet ve rahatlık hiçbir zaman gerçekleşemez." (More, 2013: 34). Dolayısıyla eserin ikinci bölümü bu düşünceler üzerinden şekillenir.

Utopia'nın temel mekânı, beş yüz millik yarım çember olan ve on bir mil çeken bir hilal şeklini alan adadır. Hilalin ortası geniş bir körfezdir. Bu körfez her yerine gemilerin yanaşabileceği geniş bir limanı andırır. Ancak körfez girişi tehlikelidir çünkü bir yanını sığ kumluklar, diğer yanını yer yer suyun yüzeyine çıkan sarp kayalar oluşturur. Tam ortada uzaklardan görülebildiği için tehlikeli olmayan bir kayalık vardır. Utopialılar bu kayalığın başına bir gözetleme kalesi yaparak içine asker yerleştirmiştir. Bu kayalar dışında suyun altında pek çok kaya vardır ve bunlar düşman gemiler için birer tuzaktır. Adanın öbür ucunda pek çok liman vardır. Ancak gerek doğanın sunduğu imkânlar gerekse de insan eliyle yapılanlar bir avuç askerin bile savunabileceği bir mekân yaratılmasına yardımcı olmuştur. Söylentiler önceden bu mekânın bir ada olmadığı üzerine kuruludur. Eski adıyla Abraxa olan bu mekân, Kral Utopus tarafından fethedilerek adı Utopia olarak değiştirilir. Bu kral fetih sonrası vahşi yerel halkı ehilleştirerek, uygar ve kibar insanlar haline getirir. Utopus burayı fetheder fethetmez, adayı karaya bağlayan 15 millik engeli yardırarak Abraxa topraklarından Utopia adasını yaratır (More, 2013: 39-40).

Utopia'nın birbiriyle aynı olan elli dört büyük ve güzel şehri vardır. Hepsinde aynı dil konuşulur, aynı töreler, aynı kurumlar, aynı yasalar yürürlüktedir. Elli dört şehir de aynı plan gereğince kurulmuştur. Şehirlerin arası en az 24 mildir; nitekim bu da yürüyerek bir günde bir şehirden diğerine geçilebileceği anlamına gelir. Amaurote adanın başkentidir. Bu kentin diğerlerinden tek farkı, adanın tam ortasında oluşudur. Ayrıca her kentin tarım için ayrılan 20 millik bir toprağı vardır (More, 2013: 40-41). More, adayı bütün ayrıntılarıyla kurgular; her şeyini hatta çok nadir misafir

gelmesine rağmen, otellerini ve dayalı döşeli evlerini bile düşünür (Urgan, 2013: 168).

Mekânda fiziksel anlamda kesin bir sınırlama söz konudur. Çünkü hiçbir kent yasanın çizdiği sınırları artırma hususunda hevesli değildir. Ellerindeki topraklar fazlasıyla yeterlidir. Bunun sebebi halkın kendisini toprağın sahibi olarak değil, çiftçisi, işçisi olarak görmelerinden kaynaklanır (More, 2013: 41).

Bir kenti bilen hepsini bilir, çünkü bölge özellikleri dışında hepsi tek biçimdir.² Amaurote başkent olduğu için Millet Meclisi ve hükümet burada bulunur. Keza en önemli kamusal mekânlar Millet Meclisi ve Hükümet binasıdır. Bu nedenle bu iki yapı başkentte bulunur. Başkent Amaurote ise alçak bir tepenin yamacında konumlanan dört köşeli bir biçimdedir (More, 2013: 42).

Kentler güvenlik zafiyetlerine fırsat vermeyecek şekilde, bütün tedbirler alınacak biçimde kurgulanır:

"Şehir çepeçevre yüksek ve kalın duvarlarla çevrilidir. Yer yer de kuleler ve kalelerle donatılmıştır. Surların üç yanında derin, geniş ama çitler, dikenli çalılarla dolu susuz hendekler vardır. Dördüncü yanındaki hendek ise ırmağın kendisidir." (More, 2013: 43).

Şehrin sokakları ve meydanları da tıpkı güvenlik önlemleri alınan şehrin kendisi gibi, hem ulaşımı kolaylaştırarak hem de rüzgârı önleyecek biçimdedir. Evler için ise zaten kent içi güvenlik önlemleri alındığından ayrıca bir şey yapılmaz. Özel mülkiyet de olmadığı için kimse evler için endişelenmez:

"Evlerin rahatlığına diyecek yoktur, hepsi temiz ve güzeldir. Sokaklar boyunca, karşılıklı ve yan yana uzanırlar. Evlerin arkasında geniş bahçeler vardır. Her evin bir kapısı sokağa, bir kapısı bahçeye açılır. Kilitler, anahtarlar yoktur. İsteyen girebilir. Çünkü evde hiçbir şey özel değildir, ne varsa herkesin malıdır." (More, 1516/2013: 43).

Utopia kurulmadan önce evler çerden çöpten yapılan, alçak birer kulübe şeklindedir. Şimdi ise tavanlar düz, ucuz, yanmaz bir madde ile kaplanır ve rüzgâra karşı korunmak için de camlar kullanılır. Utopialılar ev bark konusunda ortaklık ilkesine bağlıdır. Özel mülk düşüncesini kökünden yok etmek için her on yılda bir ev değiştirirler ve herkesin oturacağı ev kura ile belli olur (More, 2013: 43-44). Böylece kimse evlere alışarak onu kendi mülkü gibi hissetmiş olmaz. Evlerde hiçbir farklılık olmamasına rağmen, daha demokratik olması sebebiyle kura yoluna giderler.

Utopia'da herkes istediği dine inansa da, tapınakları herkesin ibadet edebileceği şekilde dizayn edilir. Tapınaklar, görkemli ve zengin yapılarıdır; üstelik az sayıda olduğu için büyük kalabalıkları alabilecek kadar da geniştir:

"Tapınakların içi gün ortasında bile alacakaranlıktır... Çünkü rahiplere göre fazla ışık düşünceleri dağıtır; donuk ışıkta düşünceleri toplar, dinsel duyguyu yoğunlaştırır... Tapınaklarda ortak inançlara aykırı hiçbir şey görülmez ve duyulmaz... Bundan ötürü tapınaklarda hiçbir Tanrı resmi

² Bu nedenle eserde yalnızca başkent olan Amaurote kenti anlatılır.

görülmez; herkes Tanrısını dilediği biçimde tasarlamakta serbest bırakılır.” (More, 2013: 97).

Eserde ekolojik öğeler oldukça fazladır. Tarım toplumu olmalarından kaynaklı olarak, neredeyse her şeylerini kendileri yetiştirirler. Ayrıca bahçe Utopialılarda oldukça önemlidir. Her evin bahçeye sahip olduğu Utopia’da sadece ürün toplamak ya da zevk olsun diye bahçe bakımı yapmanın yanı sıra en güzel bahçeye kimin sahip olduğuna dair bir rekabet de söz konusudur (More, 2013: 44).

Utopialıların birlikte toplanıp sosyalleştikleri yine kamusal olan, bir nevi agora görevi gören mekânları da mevcuttur:

“Akşam yemeklerinden sonra yazın bahçede, kışın yemek yedikleri kapalı yerlerde bir saat türlü eğlenceler düzenlerler. Ya çalgı çalıp türkü söylerler ya da görüşüp tartışırlar.” (More, 2013: 47).

Utopia’nın her kenti dört eşit bölgeye ya da mahalleye bölünmüştür. Kamusal mekânlarda pazaryerleri de vardır. Pazaryerleri, her mahallenin ortasında her çeşit eşyanın satıldığı bir alandır. Bu pazaryerine bitişik sadece yiyeceklerin satıldığı bir pazaryeri daha mevcuttur (More, 2013: 51-52).

Utopia’da öğle ve akşam yemekleri birlikte yenir. Yemek vakti geldiğinde bir boru öter ve her sokakta eşit aralıklarla ayrılan ve başka başka adlar taşıyan philarchların oturduğu halkevlerinde toplanırlar ve bütün aileler birlikte yemek yer (More, 2013: 52-53). Yine başka bir kamusal olan yemek mekânları, bir başka sosyalleşme alanıdır.

Utopia’da hastaneler şehrin dışındadır. Ütopyalarda bir hastaneye rastlanması ilginçtir çünkü pek çoğunda hastalar olmaz dolayısıyla da hastaneye ihtiyaç duyulmaz. Bu nedenle şehrin dışında da olsa hastanelerin bulunması Utopia’yı realiteye yaklaştırır. Utopia’da hastaneler, surların biraz dışında dört tanedir. Bunlar öyle geniş ve ferahdır ki, dört küçük şehirciği andırır (More, 2013: 53).

Utopia’da özel mülkiyet olmadığı için, “kamusal” ve “özel” mekân ayrımı yoktur. Çünkü her şey kamusaldır dolayısıyla ortak kullanıma açıktır. Evler dâhi özel mekânlar olarak kabul edilmez. Utopialıların bu evleri sadece 10 yıllık kullanım hakları vardır, süreleri dolunca aynısı olan başka eve geçerler. Yine yarı özel mekân olarak kabul edilen bahçeler de evler ve diğer her şey gibi kamusaldır ve sadece evlerde oturdukları süre boyunca kullanma hakları vardır.

More’un Utopia’sı bütün özgürlükçü ve demokratik söylemlerine karşın, kişisel eğilimler ve bireysel özgürlüklere yer vermeyen bir niteliğe sahiptir. Eserde, katı tekdüzelik yaşamın her alanına nüfuz eder; tek biçim kent planları ise hem toplumsal yaşamı etkiler hem de mekâna yansır. En nihayetinde More’un Utopia’sı, denetimci ve sınıflı toplum tasarımı kent aracılığıyla ortaya koyar (Akkoyunlu Ertan, 2003).

4. Sonuç

Ütopyaların dönemlerine ışık tuttuğu tezinden hareketle, 16. yüzyılın kaotik ortamı, uzun çalışma saatleri, bilhassa yoksul sınıfların yaşadığı sıkıntılardan esinlenen ve bizzat bu dönemi yaşayan More, bu korkunç süreci eserinde başarıyla yansıtmaktadır. Bu durumu değiştirmek ve içinde bulunulan sürece bir alternatif sunmak amacıyla kaleme aldığı bu eserin ütöpik olduğunu kabul ederek yola çıksa da bu arzusun gerçekleştirilebilir olmasını dilemekten de kendini alamayan More, eserinde dini öğelere de sıkça referans vermektedir. Bu

durum 16. ve 17. yüzyılların dini öğretilerin yoğun bir otoriterlikte sunulduğu döneme rastlamasından kaynaklanmaktadır. Tam da bu nedenle eserde dini mekânlar en ince ayrıntılarına kadar, bütün detaylar hesaplanarak sunulmaktadır.

Ütopyaların büyük bir kısmı yapılan seyahatler sonucu (tesadüfen) bulunan mükemmel ülkeleri ve bilinmeyene yapılan yolculukları konu edinmektedir. Ütopya türünün öncüsü kabul edilen More’un başlatmış olduğu bu gelenek, ardıllarına da pek çok konuda olduğu gibi örnek oluşturmakta, eserini yine bir yolculuk sonrasında keşfedilen bir ada üzerine yaptığı betimlemelerle kurmaktadır. Ada betimlemesi More’dan sonra gelen ütöapistleri de etkilemiş, pek çok ütopyanın bir adada geçmesi tesadüf olmaktan çıkmıştır. Klasik ütopyaların dışarı kapalı özelliğine işaret eden ada, gerek ulaşımın zor olması gerekse de ada çevresinin güvenliğinin sağlanmasının daha kolay olması sebepleriyle temel mekân olarak seçilmiştir. Adada dışarıdan gelecek her şeyi tehlike olarak adlandırma ve bunlardan korunma söz konusudur. More’un Utopia’sı mekânsal anlamda klasik dönemi tam anlamıyla yansıtmaktadır. Bilhassa dışarıya kapalı yapısı ile hem fiziksel olarak bir sınırlama getirilmiştir hem de toplumsal etkileşimlere kendini kapatmıştır; herhangi bir başka ülke ile bağlantı kurulması ihtimalinin de önüne geçilmiştir.

Utopia’da özel mülkiyet yok edildiği için özel-kamusal ayrımına rastlamak güçtür. Özel mekânlar kısa süreler için Utopia’lıların kullanımına açılmakta; katiyen onlara ait olmamaktadır. Bu nedenle evler dâhi Utopia’lıların özel mekânları olarak adlandırılmamakta; dolayısıyla mahrem mefhumu da Utopia’da yok olmaktadır. Örneğin herkes herkesin evine isteği zaman istediği gibi girip çıkabilmektedir. İnsanların sosyalleşmesini sağlayan, etkileşim içinde bulunduğu ve herkesin erişimine açık olan kamusal mekânlar ise Utopia’da her yerdir. Çünkü eşyalar, yiyecekler vb. her şeyde olduğu gibi bütün mekânlar da kamusaldır. Bu durum elbette özel mülkiyetin olmamasından kaynaklanmaktadır; zira eserde bütün sorunların kaynağı olarak özel mülkiyet gösterilmekte olduğundan, özel mülkiyeti çağrıştıracak unsurlar dâhi kullanılmamaktadır.

Eser mekânsal anlamda sadece belirli fiziksel mekânlardan bahsettiği için kentsel mekânla sınırlandırılmıştır. Bu durum yine ütopyaların kentsel mekânla doğrudan ilişkisi olduğunu göstermekte bütün mekânsal pratikler kentsel mekânda gerçekleşmektedir. Ancak monotonluk ve tek biçimli hayat formu tam anlamıyla kentsel mekânın oluşumunu da engellemekte; hiçbir farklılığa yer verilmemektedir. Bu nedenle mekânsal pratikler de tekdüze ve mekânın toplumsallığını engelleyecek biçimdedir.

Kaynaklar

Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2008). Tanrı Devletinden Kral Devlete. (5. Baskı). İmge Kitabevi, Ankara.

Akbal Süalp, Z. T. (2004). Zamanmekan. (1. Baskı). Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Akkoyunlu Ertan, K. (2003). “Kentın Tükenişi ve Ütopyalar”, Amme İdaresi Dergisi, 36(2), 143-165.

Ayman, Z. (2006). “Bellek Mekânı Olarak Sınır ve Ötekilik: Kars Şehri”, Toplum ve Bilim Dergisi, sayı 107, 145-189.

Bachelard, G. (1996). Mekânın Poetikası. (1. Baskı). çev. Aykut Derman, Kesit Yayıncılık, İstanbul.

- Bezel, N. (1984). Yeryüzü Cennetleri Kurmak (Ütopyalar) (1. Baskı). Say Yayınları, İstanbul.
- Bolak Hisarlıgil, B. (2008). “Martin Heidegger’de Mekân Düşüncesi: Hermeneutik Fenomenolojik Bir Yaklaşım”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 25, 23-34.
- Cevzici, A. (2003). Felsefe Terimleri Sözlüğü (2. Baskı). Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cioran E. M. (1999). Tarih ve Ütopya. (1. Baskı). çev. Haldun Bayrı. Metis Yayınları, İstanbul.
- Claeys, G. ve Sargent, L. T. (1999). The Utopia Reader. (1. Edition). New York University Press, New York.
- Cuddon, J.A. (1999). The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory (5. Edition). Penguin Books, England.
- Foucault, M. (1988). “Öteki Mekânlara Dair”, çev. Burak Boysan, Deniz Erksan. Defter Dergisi, Sayı 4.
- Frye, N. (1971). “Edebiyatta Ütopya Türleri”, çev. Akşit Göktürk. Türk Dili Eleştirisi Özel Sayısı II, sayı 234.
- Göka, Ş. (1998). İnsan ve Mekân. (1. Baskı). Yörtürk Yörük Türkmen Vakfı Yayınları, Ankara.
- Hançerlioğlu, O. (1973). Felsefe Sözlüğü. (2. Baskı). Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (2005). Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar, Cilt 4. (4. Baskı). Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Harvey, D. (2009). Sosyal Adalet ve Şehir, (3. Basım). çev. Mehmet Morali. Metis Yayınevi, İstanbul.
- Havemann, R. (2005). Yarın, Yol Ayrımındaki Sanayi Toplumu Eleştirisi ve Gerçek Ütopya (1. Baskı). çev. Filiz Özçelik. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Hesiodos (1977). Hesiodos Eseri ve Kaynakları (1. Baskı). çev. Sabahattin Eyüboğlu. ve Azra Erhat. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hess, R. (2014). Henri Lefebvre ve Mekân Düşüncesi, Henri Lefebvre, Mekânın Üretimi içinde. (1. Baskı). çev. Işık Ergüden. Sel Yayınları, İstanbul.
- Katznelson, I. (2009). Önsöz, David Harvey Sosyal Adalet ve Şehir içinde. (3. Basım). çev. Mehmet Morali. Metis Yayınevi, İstanbul.
- Keleş, R. (1998). Kentbilim Terimleri Sözlüğü. (2. Baskı). İmge Kitabevi, Ankara.
- Kumar, K. (2005). Ütopyacılık (1. Baskı). çev. Ali Somel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Lefebvre, H. (2014). Mekânın Üretimi, (1. Baskı). çev. Işık Ergüden. Sel Yayınları, İstanbul.
- Madi, B. (2006). Öğrenme Beyinde Nasıl Oluşur, (1. Baskı). Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji sözlüğü (1. Baskı). çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü. Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara
- Melikeoğlu Eke, A. S., Fitöz, İ. (2014). “Mekânın Yaşanabilirliği Üzerine Sistemik Bir Çözümleme”, Tasarım Kuram Dergisi, Sayı 18, 137-148.
- More, T. (2013). Utopia. (16. Baskı). çev. Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Mina Urgan. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Özpınar, C. (2014). Sunuş, Henri Lefebvre, Mekânın Üretimi içinde, (1. Baskı). çev. Işık Ergüden. Sel yayınları, İstanbul
- Riot-Sarcey M. & Bouchet T. & Picon A. (2003). Ütopyalar Sözlüğü (1. Baskı). çev. Turhan Ilgaz. Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Schick, I. C. (2001). Batının Cinsel Kısıtı Başkalkıcı Söylemde Cinsellik ve Mekânsallık, (1. Baskı). çev. Gamze Sarı, Savaş Kılıç, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Timuçin, A. (1994). Felsefe Sözlüğü (1. Baskı). BDS Yayınları, İstanbul.
- Urgan, M. (1984). Edebiyatta Ütopya Kavramı ve Thomas More (1. Baskı). Adam Yayınları, İstanbul.
- Urgan, M. (2013). Thomas More’un Yaşamı ve Utopia’nın İncelenmesi, Thomas More, Utopia. (16. Baskı). çev. Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Mina Urgan. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Urry, J. (1999). Mekânları Tüketmek, (1. Baskı). çev. Rahmi Ögdül. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Usta, S. (2005). Platon’dan Jambulos’a Antik Çağ Ütopyaları (1. Baskı). Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Zieleniec, A. (2007). Space and Social Theory, (1. Edition). SAGE Publications.